

TA'LIM TIZIMIDA IJTIMOY XAVFLI OILA FARZANLARI BILAN ISHLASHDA MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGNING O'RNI VA VAZIFALARI

Xolmurodova Nargiza Hakimovna

Surxondaryo viloyati Sherobod

tumani 38-maktab psixologi

Mazkur maqolada ta'lim tizimida ijtimoiy xavfli oila farzandlari bilan ishlashda maktab amaliyotchi psixologining o'rni va vazifalari yoritilgan. Ijtimoiy xavf omillarining bola psixikasiga ta'siri, muammoli oilalardan kelib chiqadigan xulqiy og'ishlar hamda ularni bartaraf etishda psixologik xizmatning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, profilaktik va korreksion ishlarning samarali yo'nalishlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy xavfli oila, maktab psixologi, psixologik xizmat, xulq-atvor, deviant xulq, psixoprofilaktika, emotsional rivojlanish, oila muhiti, ijtimoiy moslashuv, bolalar psixologiyasi.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida ijtimoiy xavfli oila farzandlari bilan ishlash dolzarb psixologik-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Bunday oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar ko'pincha emotsional, xulqiy va ijtimoiy rivojlanishida turli qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli maktab amaliyotchi psixologining roli juda muhimdir. Ijtimoiy xavfli oila tushunchasi odatda oilada nazoratning sustligi, nizoli muhit, moddiy va ma'naviy yetishmovchilik, ota-onaning befarqligi yoki salbiy xulq-atvori bilan tavsiflanadi. Bunday muhit bola psixikasiga bevosita ta'sir ko'rsatib, unda agressivlik, ishonchsizlik, o'qishga qiziqishning pasayishi va deviant xulq shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Maktab psixologining asosiy vazifalaridan biri — bunday o'quvchilarni erta aniqlash va psixologik diagnostika o'tkazishdir. Suhbat, kuzatuv va test metodlari orqali bolaning emotsional holati va ijtimoiy moslashuv darajasi o'rganiladi. Olingan natijalar asosida individual yordam dasturi ishlab chiqiladi.

Psixologning yana bir muhim vazifasi — profilaktik ishlarni tashkil etishdir. Bu jarayonda o'quvchilarda ijobiy xulq-atvorni shakllantirish, stressni boshqarish, o'zini anglash va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan treninglar o'tkaziladi. Guruh mashg'ulotlar bolalarda o'zaro muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Korreksion ishlar ijtimoiy xavfli oila farzandlari bilan ishlashda alohida ahamiyatga ega. Psixolog individual yondashuv asosida bolaning xulq-

atvoridagi salbiy o'zgarishlarni kamaytirish, emotsional barqarorlikni shakllantirish va o'ziga ishonchni oshirishga yordam beradi.

Maktab psixologi o'qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlashi zarur. Oila bilan muntazam aloqa o'rnatish, ota-onalarga psixologik maslahatlar berish va ularni tarbiya jarayoniga jalb etish bolaning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi.

Shuningdek, psixolog bolalarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni to'garaklar, sport va ijodiy faoliyatga yo'naltirish bo'yicha tavsiyalar beradi. Bu esa salbiy muhit ta'sirini kamaytirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda yashash tarzimiz, davrning shiddat bilan rivojlanishi va jamiyatimizda bo'layotgan o'zgarishlar nafaqat kattalar, balki bolalar oldiga ham yuqori talablarni qo'yimoqda. Bunday murakkab ijtimoiy sharoitda umumta'lim maktablarining vazifasi har bir bolaga to'g'ri yo'lni tanlashga yordam berishdan iborat.

Maktab oiladan keyingi eng muhim ijtimoiy muhit hisoblanib, u ijobiy, ijtimoiy xulq qoidalarini o'quvchilar ongiga singdirishi, bolaning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga imkoniyat tug'dirishi kerak. Bu vazifalar tarbiyasida muammosi bor bolalarning ta'lim va tarbiya olishi jarayonida muhim ahamiyatga ega, chunki bu bolalar o'z ijtimoiy vazifalarini bajarmaydigan oilalarda yashaydilar. Bugungi kunda umumta'lim maktablaridagi ijtimoiy-psixologik muammolardan eng asosiysi voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarlikning oldini olish masalasidir. Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarlikning oldini olishda quyidagilarga e'tibor qaratishimiz lozim:

voyaga yetmaganlarning nazoratsizligi, qarovsizligiga, ular tomonidan huquqbuzarliklar yoki boshqa g'ayriijtimoiy hatti-harakatlar sodir etilishga imkon beradigan sabablarni aniqlash, yakka tartibdagi profilaktika ishlari;

ijtimoiy jihatdan havfli ahvolda bo'lgan voyaga yetmaganlar va oilalarni o'z vaqtida aniqlash, shuningdek ularni ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilish hamda voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklar yoki boshqa g'ayriijtimoiy hatti-harakatlar sodir etilishining oldini olish; Bu vazifalarni amalga oshirishda maktab ma'muriyati, maktab o'qituvchilari, o'quvchilar, ota-onalar, turli jamoatchilik tashkiloti vakillari, jumladan mahalla qo'mitalari, huquq targ'ibot tashkilotlari ishtirok etadi. O'quvchilarning bo'sh vaqtini tashkillashtirishda ularni keng ko'lamda sport bilan shug'ullanish, badiiy ijodiyot, to'garaklarga jalb etish – bolaning ijodiy tashabbuskorligini rivojlantirish, kitob o'qishga o'rgatish tarbiyaviy faoliyatning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Huquqiy tarbiya berish. Voyaga yetmaganlar va ota-onalarning huquqiy masalalarga alohida e'tibor qaratishi bolalarda o'z hatti-harakati uchun mas'ullikni kuchaytiradi. Amaliyotdan kelib chiqib, shuni alohida ta'kidlash joizki, uzoq vaqt

davomida surunkali dars qoldiruvchi va keyinchalik o`qishdan orqada qolib ketishga moyilligi bor oila farzandlari quyidagi shartli guruhlarga taalluqlidir.

Nochor va kam ta`minlangan oila farzandlari. Bunday oilalarda ota-onalar aniq ishjoyiga ega emas, qunlik ish haqi hisobiga ishlaydilar. O`tmishda sudlanib chiqqan, ichkilikka berilganlar. Bunday oilalar farzandlarining o`qishi va tarbiyasi borasidagi qiyinchiliklar ota-onalarning maktab bilan muloqotga layoqatsizligi va hohishi yo`qligi sababli kuchayib boradi.

To`liq bo`lmagan oila farzandlari. Bunday oilalarda oilaning hayot tarzini bir maromda saqlash, shuningdek, farzand tarbiyasi vazifalari birgina inson (ko`proq ona) zimmasiga tushadi. Farzandining vaqtini qanday o`tkazilishini nazorat qilish, o`qish jarayonida ko`maklashishi kerak. Ota-onaning layoqati ko`p hollarda cheklangan bo`ladi, sababi vaqtning yetishmasligi, shaxsiy hayotdagi omadsizlik, oiladagi og`ir ruhiy holatni barqaror emasligi farzandlarga o`z ta`sirini o`tkazadi. Qarindoshlar qaramog`ida bo`lgan bolalar. Ota-onalar u yoki bu sabalarga ko`ra (ko`p bolali oila, ota-onalari safarda bo`lganda) farzandi tarbiyasini yaqin qarindoshlar zimmasiga yuklaydilar.

Ota-onalari ishlash maqsadida chet elga ketgan oila farzandlari. Bunday holatlarda bolalar ota-ona talabiga ko`ra kattalar o`rnida qolib, uyni qo`riqlaydilar, uy ro`zg`or ishlarini yuritadilar va uka-singillariga qarab turadilar. Notinch oila farzandlari Bunday oilalarda doimiy ravishda janjallar bo`lishi natijasida bola uydan bezib ko`chaga chiqib ketishi, dadasining ichkilik ichib janjal qilishidan, onasini taxqirlashidan bezib turli noxush holatlarni sodir etishi kuzatilgan.

Ta`lim va tarbiya jarayoniga salbiy ta`sir ko`rsatayotgan eng dolzarb omillardan biri – bu o`quvchilarni o`ziga tortuvchi va ularga kuchli ta`sir etuvchi turli “jalb etuvchi” joylar – internet-kafe va kompyuter o`yinlari zallari. Bu maskanlar nafaqat kechqurun, balki kunduzi ham ishlaydi. Dars vaqtida kompyuter o`yini zallarigan borish dars qoldirishga olib kelishi mumkin, bunday bolalarni e`tiborga olish kerak. Ushbu tavsiyalarga rioya qilinganda, qanday natijalarga erishish mumkin? Sababsiz dars qoldiruvchi o`quvchilar sonining kamayishi. Ta`lim muassasalarining huquqbuzarlikni oldini olish bo`yicha olib boradigan ishlari samaradorligini oshishi. Bilimida bo`shliqlar o`quvchilar sonining kamayishi. Huquqbuzarlik, nazoratsizlik, giyohvandlik, va boshqa salbiy xulqqa moyilligi bor voyaga yetmagan yoshlar sonining kamayishi.

Albatta, huquqbuzarliklarni oldini olish, dars qoldirish va o`zlashtirmaslik kabi muhim vazifalarni hal etishda maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalarning birgalikdagi harakati katta rol o`ynaydi. Bunday o`zaro harakat natijasi o`smirni hayotda o`z o`rniga ega bo`lishiga, jamiyatga kerakli inson bo`lishida, egri yo`ldan qaytib o`z hayot yo`lini tanlashiga yordam beradi.

Hozirda maktab o‘quvchisining psixologga murojlat qilishiga to‘sqinlik qiluvchi bir necha omillar bor:

- psixolog faoliyati bilan tanish emasligi;
- maktab psixologi sir saqlashiga ishonmaslik, muammolaridan o‘qituvchi va otaonasi xabar topishidan xavotir olish;
- tengqurlari “jinni” deb o‘ylashidan qo‘rquv va hokazo.

Muammolardan qiynalgan va psixolog yordamini ololmagan o‘smir yo konstruktiv (bunyodkor) yo‘ldan borishi, yo destruktiv (vayronkor) yo‘lga kirishi mumkin. Konstruktiv yo‘lni tanlaydigan o‘smirlar o‘zini tahlil qilishga moyil bo‘ladi, kitoblardan, filmlardan yechim izlaydi, fan yoki sportga o‘zini baxshida qiladi. Ammo barcha muammolariga har doim ham ijobiy yechim topolmaydi.

Maktab psixologining hamma o‘quvchi bilan ishlashga vaqti yetmasligi, asosan, muammosi og‘ir o‘quvchilar bilangina ishlashini hisobga olsak, psixologiya fani o‘tilishi boshqa o‘quvchilarning psixologik bilimlarga bo‘lgan chanqog‘ini qondiradi. Psixologiya fanining maktabda 5-sinfdan 11-sinfgacha o‘tilishi, darslar o‘quvchining yoshi hamda idrok qila olish imkoniyatini hisobga olib tashkillashtirilishi kerak. Bitta mavzu faqat bitta sinfdan o‘tilmasligi, soddadan murakkabga qarab rivojlantirilgan holda bir necha sinflarda o‘tilishi ham mumkin. Fanni “Umumiy psixologiya”, “O‘smirlik davri psixologiyasi”, “Shaxslararo munosabatlar psixologiyasi”, “Oila psixologiyasi”, “Psixogigiya” singari tarmoqlarga ajratgan holda o‘tish ham mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta’lim tizimida ijtimoiy xavfli oila farzandlari bilan ishlashda maktab amaliyotchi psixologining o‘rni beqiyosdir. Psixologik diagnostika, profilaktika, korreksiya va oilaviy hamkorlik orqali bolalarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va ularni sog‘lom rivojlanish yo‘liga yo‘naltirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziev E.G. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
2. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent, 2018.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2020.
4. Muxina V.S. Bolalar psixologiyasi. — Moskva, 2018.
5. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent, 2019. materiallari